

bibliografice nu mi se pare realizabilă, nici utilă. Cititorul ar fi trebuit, de altă parte, prevenit de această carență, ca să nu-și inchipuie că găsește în lucrarea retipărită ultimul cuvânt al informației și cele mai noi rezultate ale cercetării.

Cea de-a doua lucrare de care-mi propun să mă ocup — ultima apărută în *Biblioteca storica dell' Antichità* — e departe de a fi obținut la data primei ei publicări succesul de stimă al *Istoriei* de la Cambridge, pentru simplul motiv că — fie și în 1927 — nu venea să ofere cititorului nici un punct de vedere nou despre dezvoltarea economică a lumii vechi (ca lucrarea din 1928 a lui Hasebroek, de pildă: *Staat und Handel im alten Griechenland*), nici documentarea de prima mână, într-o materie pe cit de vastă pe atît de obscură, pe care i-o puteau și i-o pot încă pune la dispoziție studiile variate ale lui Fritz Heichelheim. Cu tot respectul cuvenit amintirii unui cercetător harnic și prob, Jules Toutain n-a fost nici un economist, nici un istoric al societății antice în evoluția-i milenară. Lucrările lui de căpetenie sînt din domeniul istoriei religiilor (Indosebi al cultelor din Africa romană), iar volumul tradus acum în limba italiană (publicat pentru intia oară în colecția *Evolution de l'humanité*, condusă de Henri Berr) nu reprezintă decît un rezumat impersonal al cunoștințelor celor mai generale despre materia tratată. Nici vorbă, fie și în aceste condiții, cartea poate fi de folos celor ce n-au răgazul, nici pregătirea care le-ar permite să se intereseze, să zicem, de nivelul producției meșteșugărești în Atena clasică sau de regimul solului în regatele elenice. Întrebarea e numai dacă atîta osteneală și cheltuială n-ar fi fost mai bine întrebuințate în publicarea unei cărți în care să se oglindească ceva mai mult din efortul contemporan de înțelegere a unor fenomene hotărîtoare pentru dezvoltarea de ansamblu a lumii greco-romane.

D. M. Pippidi

LOUIS ROBERT, *Monnaies grecques. Types, légendes, magistrats monétaires et géographie* (Centre de recherches d'Histoire et de Philologie de la IVe Section de l'École Pratique des Hautes Études. I, Hautes Études Numismatiques, 2), Genève-Paris, 1967, 148 p. + 14 pl.

După debutul seriei de înalte studii numismatice, printr-un volum al aceluiași autor, ne aflăm acum, la puțină vreme după apariția primului, în fața unui al doilea volum, ceea ce denotă cele mai bune intenții de a se asigura aparițiilor o regularitate care, îmbinată cu înalta ținută științifică a contribuțiilor, va duce la o însemnată creștere a ponderii studiilor franceze în acest domeniu de cunoaștere.

Fiind vorba de astă dată de o culegere de studii dintre cele mai diferite ca perioadă și preocupări, extinse asupra unei problematice și cu implicații pe care subtitlul volumului abia le lasă să se întrevadă, să ne fie îngăduit să purcedem la o înregistrare a sumarului și iertat, dacă în rîndurile cu care însoțim pe alocuri titlurile nu-și vor găsi loc întotdeauna problemele și sensurile cele mai adînci și mai importante.

I. *Une tèle de femme sur les monnaies de Rhodos* (7—14) demonstrează, pe baza cultelor și a personificărilor politice, care se vădesc și ele foarte importante în vremea elenismului că

În cazul capului feminin în profil spre dreapta reprezentat pe sferturile de stater este vorba de eroina Rhodos și nu de fiica ei și a lui Helios, Electryone.

II. *Apollothémis de Proconnèse* (p. 15—22) reprezintă un studiu extrem de important, în care, printr-o analiză profundă, se aduc corectări nu numai la cronologia propusă recent de numismata americană M. Thompson (RN, 1965, p. 30—35) pentru monedele emise la Proconnesus, în legătură cu data de sfârșit a emisiunilor, dar și cu procesul de restrângere a numărului cetățitorilor independenți prin synoicisim și mărire a teritoriului orașelor celor mai importante. Pe baza unui epitaf din Pireu, datat înainte de mijlocul secolului al IV-lea în care numele Apollothemis, de pe ultima tetradrahmă, apare împreună cu al unui frate al acestuia, autorul propune pentru închiderea atelierului monetar al orașului, coincizând cu absorbirea de către Cyzic, o dată după 362, când se situează agresiunea cyzicienilor și cererea de ajutor a proconnesiților adresată atenienilor.

III. *Un monétaire à Abydos* (p. 23—25): se corectează lectura Αρωπο[ς] a numelui monetarului de pe o tetradrahmă datând din prima jumătate a secolului al IV-lea î.e.n. În "Αρωπο[ς], nume pus în legătură cu o familie de oameni politici din Abydos.

IV. *Monétaire à Samos* (p. 26—30): corecții la monografia lui J. P. Barron, *The Silver Coins of Samos*, London, 1966, mai ales în ce privește magistrații monetari.

V. *Un monétaire à Antioche de Pisidie* (p. 31—32): considerații în legătură cu numele prescurtat Δευθη— în care este de văzut un nume trac. Se fac apropieri de nume ca Αουλοδευθης, Καρδευθης și cu populația dentileților sau denteleților și se insistă asupra colonilor de origine tracă instalați de regii elenistici în Asia Mică.

VI. *Une monnaie de Copenhague à reclasser* (p. 33—34): o monedă de bronz clasată la Kyme în *Sylloge Numorum Graecorum, Eolide Lesbos*, Copenhaga, 1945, nr. 121 este în realitate o emisiune a orașului Kibyra.

VII. *Un trésor en Bithynie* (p. 35—36); aflăm locul real de proveniență al unui tezaur de mare importanță, cuprinzând hemidrahme emise la Byzanț, Calcedon și Kios, publicat de G. Le Rider într-o lucrare foarte cunoscută *Deux trésors de monnaies grecques de la Propontide (IV-e siècle av. J. C.)*, Paris, 1962 și care era considerat ca descoperit la Izmit, antica Nicomedia. În realitate e vorba de împrejurimile localității Geyve, vilaietul Izmit. Numele Karaköy, unde s-ar fi găsit tezaurul, se referă nu la o localitate, ci la regiunea muntelui Karakaya.

VIII. *Monnaies d'Histiée en Epire et en Illyrie* (p. 37). Această categorie de monede, foarte populare la un moment dat, către jumătatea secolului al II-lea î.e.n., cărora Louis Robert le-a acordat și altă dată o atenție meritată, au avut o largă zonă de circulație. Nota completează tabloul cu descoperiri din Albania.

IX. *Monétaires et types à Milet sous l'Empire* (p. 38—52). Dintr-un articol foarte dens desprindem considerațiile în legătură cu indicii care lipsesc din *Sylloge Numorum*, pe care editorii volumelor cuprinzând colecția H. von Aulock au intenția să-i incredințeze unei mașini electronice. L. Robert arată cu dreptate: „La machine ne peut fournir que ce qu'on lui a donné. Elle revomira donc tout, vrai ou faux... (citeva exemple). Un index entrepris dix ans après la publication du début de l'œuvre devrait être une occasion de choix pour améliorer l'œuvre et la mettre à jour; seul un cerveau humain peut le faire et qui a la curiosité de lire et le goût ou la passion de raisonner” (p. 46).

X. *Monétaires en Carie* (53—59). Contribuții în legătură cu emisiuni din Mylasa și Keramos.

XI. *Un monétaire à Ephèse* (p. 60). Etnicul unui monetar din vremea lui Augustus : Βωνίτης . Satul din teritoriul Bonos, Bona sau Banoi era și altfel cunoscut.

XII. *Monétaire et types en Phrygie* (p. 61—72), cu subcapitolele 1) Monétaire à Pelta; 2) Monnaies de Kibyra; 3) Monnaies de Synnada; 4) Monnaies de Hiérapolis; 5) Monnaies d'Hadrianopolis; 6) Monnaies d'Akmonia; 7) Un monétaire à Aizanoi.

XIII. *Un prêtre à Philadelphie de Lydie* (p. 73—78). În legătură cu monedele din Philadelphia și cu cultul zeiței Cybele și a sincretismului cu cultul zeiței Anaitis, precum și cu cultul Senatului, introdus în timpul lui Vespasian.

XIV. *Monnaies de Pisidie et de Lycie* (p. 79—85). Monede din Λαρχη și Arneai, cu considerații în legătură cu proveniența monedelor. Locurile de descoperire și locurile de cumpărare. Monedă din Nisa : Νισέ(ων) .

XV. *Identités de coins et géographie* (p. 86—105). Asupra unei probleme care a reținut în mai multe rânduri atenția învățatului francez și care este importantă și pentru istoria veche a patriei noastre, fiind cunoscute identități de ștanțe între Tomis, Odessos și Marcianopolis (K. Regling, *Die Münzen von Dacien und Moesien*, I, 2, Berlin 1910, p. 588—589 și p. 622). Capitolul este fără îndoială unul dintre cele mai importante din volum și merită din partea numismaților și istoricilor o atenție deosebită. Autorul examinează cazurile de identități de tipare pentru orașele Euhiopeea și Antiochia și acesta din urmă și Magnesia pe Meandru, cazuri în care numismatul W. Schwabacher (Gnomon 8, 1963, p. 845—846) văzuse o dovadă a organizației centralizate a emisiunilor municipale din Asia Mică în epoca imperială. În realitate e vorba de trei orașe vecine. Urmează pe aceeași bază analizarea identităților de ștanțe pentru alte orașe. L. Robert atrage încă o dată atenția, după ce mai dă numeroase exemple, că împărțirile folosite de numismați (BMC Caria, Lydia, Phrygia, Troada, Mysia ș.a.m.d.) nu sînt subdiviziuni administrative sau naturale. Concluzia lui Louis Robert este că în epoca romană „La Landschaft (conceptul există la Schwabacher) c'est la province d'Asie elle-même”. Anumite împărțiri există și sînt acelea în capitala cărora guvernatorul făcea dreptate (*conuentus iuridici* = cadre de organizare administrativă subdivizind provinciile romane). După o serie de atestări epigrafice precum și cazuri de unități în *conuentus*-ul Smyrnei, al Efesului, al Kibyrei, al Pergamului (urmează și alte exemple), autorul trece la analiza identităților stabilite de K. Kraft, într-o comunicare la Congresul de științe istorice de la Stockholm (1960), după rezumatul tipărit, înainte de a cunoaște detaliile anchetei numismatului și istoricului german care pare exhaustivă. Ar fi cunoscute în prezent 250 de cazuri pentru Asia Mică : o dată pentru șase orașe, de trei ori pentru 5, de 13 ori pentru 4, de 37 de ori pentru trei și de aproximativ 200 de ori pentru două orașe (după L. Robert, p. 96). Autorul german a insistat asupra marilor ansambluri constituite de unele serii și conchide că au existat efectiv un număr mic de ateliere, ori L. Robert insistă asupra împrejurării că și punctul de vedere geografic se impune chiar într-un cadru mult lărgit. Urmează analiza unei serii de exemple dintre unitățile mari ale lui Kraft, accentuându-se ideea că organizarea baterii monedelor în ateliere mai mult sau mai puțin centralizate păstrează cadrul unităților administrative : „il me paraît déjà que le cadre des *conuentus* expliquera beaucoup des choses, et peut-être tout. En introduisant ici cette idée de *conuentus*, j'ai pu dégager bien des concordances frappantes... j'imaginerais assez volontiers que, du moins à partir d'un certain moment, la frappe eut lieu au chef-lieu du *conuentus*. Il a pu y avoir aussi des cas particuliers. Peut-être certains faits s'expliqueront-ils par le transfert d'un coin d'un atelier à l'autre; je ne vois pas pourquoi cette hypothèse sera à exclure” (p. 101, vezi n. 5 și 6 la aceeași pagină). Urmează importante considerații asupra tipurilor locale prezente

pe reversul monedelor, interesul autorităților romane rezumându-se la aversuri pe care figurează portretul împăratului și pe care par chiar a-l fi trimis în chip oficial în provincii, începând cu epoca Severilor, când trimiterea și venerarea imaginilor ajung să fie fenomene politice din ce în ce mai importante (p. 103).

XVI. *La trompette de Périnthe* (p. 106—115). L. Robert îndreaptă eroarea făcută de Edith Schönert, *Die Münzprägung von Perinthos*, Berlin, 1965, de a considera trompeta, prezentă pe aceeași masă cu coroana ce-l încunună pe învingător, ca pe un premiu acordat acestuia. În realitate, trompeta impunea liniștea înainte de anunțarea rezultatului concursului de către crainic, urmată de încununarea învingătorului.

XVII. *Une monnaie de Magnésie* (p. 116—118). Litera zeta într-o cunună de pe avers indică titlul de al șaptelea oraș din Asia pe care-l purta Magnesia pe Meandru.

XVIII. *Monétaires de la Confédération d'Athéna Ilios* (p. 119—124). Numele monetarului suspect din culegerea lui A. R. Bellinger APEOY, asupra căruia L. Robert atrăgea atenția în *Monnaies antiques en Troade*, Paris, 1966, trebuie acum înlăturat, pe un exemplar bine conservat citindu-se clar AKKOY. Lista monetarilor din Ilios se completează cu Ζμεθίνοϛ și cu Εὐθιδίου aproape sigur.

XIX. *Homère en Paphlagonie* (p. 124—127). Se discută în legătură cu o monedă din Amastris pe care apare efigia lui Homer cu numele "Ομηρος însoțit pe un alt exemplar de epitetul Ἀμαστριαν(ός) așa cum se cunoștea mai de mult "Ομηρος Κρωμνεύς pentru orașul Cromna, dispărut apoi prin synoicismul cu Amastris. Tipul se explică deci la Amastris prin existența unei tradiții locale care-l voia pe celebrul poet născut la Cromna.

Indicele, compus dintr-un indice general, unul grec subîmpărțit într-un indice al numelor de persoane și un altul de cuvinte grecești, la care se adaugă cel al inscripțiilor studiate, este foarte util cititorului (p. 129—146).

Volumul se încheie cu patru planșe.

Cu atât mai mult cu cât avem certitudinea că imaginea pe care ne-am străduit s-o creăm asupra importante contribuții a învățatului francez nu a reușit să pună în lumină altfel decât foarte palid marile merite și problemele ei majore, apreciem că lectura volumului apare ca indispensabilă măcar pentru toți cei care-și îndreaptă strădanii către studierea lumii grecești în indiferent care din momentele istoriei sale.

Gh. Poenaru Bordea

STEFAN SKOWRONEK, *On the Problems of the Alexandria Mint. Allusion to the Divinity of the Sovereign Appearing on the Coins of the Egyptian Alexandria in the Period of the Early Roman Empire: 1st and 2nd Centuries A. D.*, Travaux du Centre d'Archéologie Méditerranéenne de l'Académie Polonaise des Sciences (sous la direction de K. Michalowski), tome 4, Warszawa, 1967, 97, p. + XII pl.

Contribuția lui Stefan Skowronek se publică în volum separat în lucrările activității centru de arheologie mediteraneană al Academiei Poloneze de Științe. Un articol al aceluiași autor, consacrat tot monedelor alexandrine, *Pewne aspekty propagandy politycznej na monetach*